

Törzs- és népnévi helynevek a Brit-szigeteken

1. A dolgozat tárgya; fogalmak, források

A törzs- és népnévi helynevek kutatása bármely régió esetében, szélesebb perspektívából, végső soron a történelem és a névtudomány viszonyának vizsgálata: a kutató arra keresi a választ, hogy az adott területre beköltöző, letelepedő népcsoportok egykori elhelyezkedéséről, belső migrációjáról mennyiben ad(hat) hiteles képet a fennmaradó helynévanyag. A Brit-szigetek írott történeti források által is adatolt népmozgásait összevetve a törzsekre, népcsoportokra utaló helynevek vallomásával elmondható, hogy a jelenkori helynévállomány, ha nem is minden mozzanatra kiterjedő, de meglehetősen pontos és részletező képet fest a szigetcsoport történelem során többször változó népességének etnikai összetételéről, térbeli megoszlásáról.¹ Az alábbiakban ezt a megállapítást kívánjuk igazolni.

A Brit-szigetek területén a történelem során megtelepedő egyes törzsek neveit különféle írott források is megőrizték számunkra. Az okleveleken túl a kutatók egyik fontos forrása a „Tribal Hidage” című területfelmérés (7. és 9. század közepe között/11. sz.), amely számos, főként az egykori Mercia királyságban élő kisebb törzs nevééről és területi elhelyezkedéséről nyújt információt a benépesített törzsi földterület *hide*-okban² megadott nagyságának számbavételén keresztül (CAMERON 1969: 50, 73, REANEY 1960: 100, ASE. 455–6). BEDA VENERABILIS „Historia ecclesiastica gentis Anglorum” (VENERABLE BEDE, „Ecclesiastical History of the English Nation”, 731 k.) című egyháztörténeti munkája ugyan latin nyelvű, de szép számban tartalmaz óangol hely- és népnévi szórványokat: Bedától származik az 5. század második felében érkező hódítók szász, angol és jüt népcsoportokra való felosztása, amit aztán a későbbi történetírók átvettek (ASE. 57–9). Angol szakirodalmi munkák sokat idézik a késő 9. században, Nagy Alfréd uralkodása alatt Wessexben megkezdett, az angolszász korszak történetét évkönyv formájában elbeszélő krónika („Anglo-Saxon Chronicle”; 9. sz.–1154) más-más kolostorban korszerűsített, fennmaradt példányainak hely-

¹ Az egy helyen élő, (részben) azonos származású, azonos nyelvű és kultúrájú kisebb-nagyobb embercsoportok megjelölésére a *törzs*, *nép*, *népcsoport* kifejezéseket a dolgozat szövegében az idézett szakirodalmi szerzők ítéletét követve alkalmazzuk.

² Főként az angolszász időszakban használt régi földmértékegység: 1 *hide* kb. 48 hektár.

névanyagát (ASE. 35–6). A Hódító Vilmos rendeletére végrehajtott, a mai Anglia területét érintő birtokösszeírás és vagyonfelmérés adatait felsoroló, francia írnokok által készített „Domesday Book” („Ítéletnapi könyv”, 1086) 13 418 helynevet, közöttük népnévi helyneveket tartalmaz (ASE. 143–4). E munkák lehetővé teszik, hogy a kutatók a helynevek korai formáját tanulmányozzák, így etimológiai magyarázataikat, törzs- és népnevekre vonatkozó következtetéseiket szilárd alapokra építsék (CAMERON 1969: 17–26, MATTHEWS 1972: 34–5, STEWART 1975: 256).

2. Törzsek, népek és népcsoportok a Brit-szigeteken a normann uralom végéig (1154-ig)

A Brit-szigetek és Európa korai lakosságának kapcsolata az archeológia és a genetika tanúsága szerint igen sajátos: míg egyes népcsoportok kisebb-nagyobb számban ténylegesen betelepültek a kontinensről a szigetcsoportra új civilizációt hozva magukkal, addig más esetekben inkább egy adott európai néphez köthető kultúra bizonyos elemeinek a szigetek lakosai által történő átvételével magyarázható, migrációval kevésbé kísért műveltségváltásról lehetett szó. A kezdetekről töredékes ismeretekkel rendelkezünk. A szigeteken a régészek i. e. 250 000 környékéről származó kőeszközöket találtak; az i. e. 50 000–i. e. 5000 közötti időszak kapcsán pedig vadászó-gyűjtögető életmódot folytató népesség nyomaira bukkantak. A későbbiekben egy, az i. e. 3000 körül beköltöző, egyre inkább letelepedett életmódot folytató népcsoport a Brit-sziget délnyugati részét, valamint az Ír-sziget területét szállta meg; míg i. e. 2400 körül egy másik, a fém-megmunkálásban is járatos nép (az ún. „the Beaker people”: a harang alakú edények népe) egyik társadalmi rétege a délkeleti vidéken telepedett meg. A közép-európai eredetű kelták i. e. 700 környékén több hullámban érkeztek a szigetekre. A korábbi őslakosokat a mai Wales, Skócia és Írország hegyvidéki területére szorítva vissza elsősorban a Brit-sziget mezőgazdasági tevékenységre különösen alkalmas alföldi részeit vették birtokba, s a törzsi szerveződés nyújtotta keretek között élték mindennapjaikat. A római megszállás i. sz. 43 és 410 között lényegében a mai Anglia területére terjedt ki, nem járt újabb népcsoportok beköltözésével, inkább a kulturális hatás (pl. az írni-olvasni tudás, a városi életmód terjedése) volt jelentős.

Az 5. század közepétől a gazdaságilag fejlett egykori római provincia, Britannia germán törzsek heves támadásainak volt kitéve, egyes törzsek az 5–6. század során be is költöztek a szigetre: az eredendően a ma Dániához tartozó Jütland-félszigeten élő jütök a mai Kent, Hampshire és a Wight-sziget területén; a mai Németország északi vidékéről származó angolok a Brit-sziget keleti partvidékén és a mai Közép-Anglia északi részén; a mai Németország északnyugati területéről elvándorló szászok pedig a Temze torkolatától kiindulva a jütök és az angolok által elfoglalt területek között nyugat felé terjeszkedve telepedtek le.

Kisebbszámú a Fríz-szigetéről és az Északi-tenger délkeleti partvidékéről érkező frízek; illetve a Rajna-vidékről és Gallia északi részéről származó frankok is részt vehettek az invázióban. Az angolszász hódítók a 7–8. század során az egyébként számbeli többségben lévő, de a megszállók ellen összefogni képtelen brit kelta őslakosokat rabszolgákká tették, maguk közé olvasztották, illetve a mai Wales, Cornwall és a skót alföld területére szorították vissza; maguk pedig számos, kisebb-nagyobb jelentőségű királyságot hoztak létre a szigeten.

A 8. század közepétől a mai Dánia és Norvégia területéről érkező vikingek portyázó rablóhadjárataik során egyre gyakrabban törtek be a Brit- és az Ír-szigetre. A 9. századra, kihasználva az angolszász és ír királyságok belső viszályait, a vikingek meghódították a Brit-sziget délkeleti, középső és északi részét (vö. Danelaw: az a terület, ahol a hódító dánok által meghonosított törvények voltak érvényben, főként a mai Anglia délkeleti és középső része); valamint az Ír-sziget keleti, délkeleti és délnyugati partvidékét. A mai Anglia déli-délnyugati és északi területe angolszász királyok uralma alatt maradt; Írország középső vidéke, Wales és Skócia legnagyobb (piktek, skótok és britek lakta) része pedig a kelta kultúra jegyében fejlődött tovább. A Brit-szigetek lakói — felismerve, hogy a vikingek kereskedelmi kapcsolatai jelentős gazdasági fellendülést eredményeznek a területen — megtanultak együtt élni a helyi királyokat hűbéruruként elfogadó skandináv betelepülőkkel. Hitvalló Edward király (1042–1066) halála után rövid ideig a nagy politikai befolyással bíró Godwinson angolszász nemesi családból való, ám Harald Sigurdsson, a norvég király által is megkérdőjelezett hatalmú II. Harold uralkodott, tőle az angol trónt Hódító Vilmos, Normandia hercege szerezte meg (1066: hastingsi csata), aki az őt nem támogató angolszász földesurak kisajátított birtokait szövetségeseinek, a szigeten letelepedő normann nemeseknek adományozta (CHEL. 153–79, 184–90, MCDOWALL 1996: 3–28, SZÁNTÓ 1986: 5–52).

3. A Brit-szigeteken élő korai népekre és népcsoportokra utaló helynevek

Az alábbiakban a Brit-szigetekre betelepülő törzsekre, népekre, népcsoportokra utaló helyneveket keletkezésük időrendjében tárgyaljuk: elsőként a brit kelta törzsek emlékét őrző, különféle denotátumtípusokra vonatkozó neveket mutatjuk be, majd az angolszász hódításban részt vevő népcsoportok neveiből származtatható terület- és településnevek típusait jellemezzük, ezután a skandináv, végül pedig a normann betelepülőkre mutató helynevek sajátosságait tekintjük át.

3.1. A brit kelta törzsekre utaló helynevek

A Brit-szigetek legkorábbi népcsoportja, amelyre valamiféle utalás történik a ma is használatos helynévállományban a brit kelta. A brit kelta törzsek neveit ugyan nem őrizték meg számunkra a helynevek, ám bizonyos — egyébiránt óangol, illetve óskandináv eredetű — összetett földrajzi nevek első névrészei kétségkívül az egykori őslakosság emlékét őrzik. E helynevek egyik csoportjában az

óang. *Walh*, *Wealh* eredendően 'brit', később 'idegen; kelta, különösen walesi; (rab)szolga' jelentésű szó; más részében az óang. *Brettas*, illetve óészaki megfelelője, a *Bretar* 'britek' kifejezés többes genitivusa (vö. óang. *Wala*; illetve óang. *Bretta*, óé. *Breta*) vonatkoztatható a brit kelta őslakosokra (CAMERON 1969: 42–3, REANEY 1960: 83–5). Egyes helynevek településformára vonatkozó földrajzi köznévi utótagjuk révén egykor britek által lakott helységekre mutatnak, pl. *Walcot* ('a walesiek/szolgák lakja', Brk, Li, Np, O, Sa, W, Wa,³ DEPN. 491), *Walcote* ('a walesiek/szolgák lakja', Le; DEPN. 491), *Walcott* ('a walesiek/szolgák lakja', Nf, Wo; DEPN. 491), *Wallington* ('a walesiek települése', Brk, Ha, Sr; DEPN. 493), *Walton* ('a britek/brit szolgák települése', Chs, Db, Ess, K, La, Le, Sf, Sr, St, Sx, YN, YW; DEPN. 494–5), *Walworth* ('a britek tanyája', Du, Sr; DEPN. 495), *Bretby* ('a britek falva', Db; DEPN. 63), *Birkby* ('a britek falva', Cu, YN, YW; DEPN. 45); más elnevezések eredetileg britekhez tartozó természeti objektumokra utaltak (s legfeljebb másodlagosan lettek településnevekké), pl. *Walbrook* ('a walesiek/szolgák patakja', Mx; DEPN. 491), *Walburn* ('a walesiek/szolgák patakja', YN; DEPN. 491), (*Saffron*, *King's* és *St. Paul's*) *Walden* ('a britek völgye', Ess, Hrt, YN; DEPN. 492), *Wallasey* ('a walesiek szigete', Chs; DEPN. 493), *Walpole* ('a walesiek tava', Sf; DEPN. 494), *Walmer* ('a walesiek tava', K; DEPN. 493), *Briscoe* ('a britek erdeje', Cu; DEPN. 66).⁴ A helynevekkel jelölt denotátumok földrajzi elosztása azt mutatja, hogy míg az óang. *Walh*, *Wealh* népnév használatos volt egész Anglia területén (a névrész különösen gyakori a déli és a középső területeken lévő földrajzi objektumok nevében), addig az óé. *Bretar* népnév a Danelaw területének északi részen élhetett (legdélebbi példája derbyshire-i településnévben jelentkezik).

Ezek a névformák jól mutatják, hogy az angolszász törzsek nem pusztították ki a brit kelta őslakosokat, hanem velük együtt, egymás mellett éltek; bizonyos

³ Az angol helységnevek kapcsán a DEPN. rövidítéseit átvéve feltüntetjük, hogy az adott jelentésű név által jelölt földrajzi objektum ma melyik megyében található. Az alkalmazott megyenév-rövidítések a következők: Bd = Bedfordshire, Bk = Buckinghamshire, Brk = Berkshire, Ca = Cambridgeshire, Chs = Cheshire, Co = Cornwall, Cu = Cumbria, D = Devonshire, Db = Derbyshire, Do = Dorset, Du = Durham, Ess = Essex, Gl = Gloucestershire, Ha = Hampshire, He = Herefordshire, Hrt = Hertfordshire, Hu = Huntingdonshire, K = Kent, La = Lancashire, Le = Leicestershire, Li = Lincolnshire, Mx = Middlesex, Nb = Northumberland, Nf = Norfolk, Np = Northamptonshire, Nt = Nottinghamshire, O = Oxfordshire, Ru = Rutland, Sa = Shropshire, Sf = Suffolk, So = Somerset, Sr = Surrey, St = Staffordshire, Sx = Sussex, W = Wiltshire, Wa = Warwickshire, We = Westmorland, Wo = Worcestershire, YE = East Yorkshire, YN = North Yorkshire, YW = West Yorkshire.

⁴ Megjegyzendő azonban, hogy a *Wal-* kezdetű helynevek egy része nem az óang. *Walh*, *Wealh* népnévre, hanem az óang. *w(e)ald* 'erdő' (pl. *Walton*, Bk, Le, Li, Np, Sa, So; *Walgrave*, Np; *Waltham*, K, Li; DEPN. 491–5), az óang. *w(e)all* 'fal' (pl. *Walby*, Cu; *Walsoken*, Nf; *Walton*, Cu, O; [*West*] *Walton*, Nf; *Walpole* [*St Peter* és *St Andrew*], Nf; *Walwick*, Nb; DEPN. 491–5) és az óang. *welle* 'forrás' (pl. *Walford*, He, Sa; *Walhampton*, Ha; [*Nether* és *Over*] *Wallop*, Ha; DEPN. 492–3, 504) szavak valamelyikére vezethető vissza.

helyneveket (főként folyó-, hegy- és erdőneveket) át is vettek tőlük, melyek egy része ma is élő földrajzi név (STEWART 1975: 249–59), pl. *Avon* (< óbr. *Abonā* 'folyó', W, Ha; D; W, So, Gl; Np, Le, Wa, Gl, Wo; DEPN. 19–20), *Exe* (< br. *Iscā* 'víz', So, D; DEPN. 171), *Thames* (< br. *Tamesas* 'sötét folyó'; DEPN. 464), *Barr Beacon* (vö. ók. *barro-* 'hegy', St; DEPN. 28, *Great Barr* a.), *Pen Hill* (vö. br. *pen* 'hegy', So; DEPN. 361, *pen* a.). Az óészaki eredetű (tehát a 9–11. századból származó), cumbriai, yorkshire-i, derbyshire-i hely(ség)eket jelölő fenti nevek (*Bretby*, *Birkby*, *Briscoe*) azonban nem kizárólag annak az emléket őrizhetik, hogy a területen a viking hódításokig folyamatosan éltek britek, hanem mutathatnak az angolszászok által az északnyugati területekre üzött őslakosok későbbi visszatelepedésének lehetőségére is: az óé. *Bretar* 'britek' népnév jelentkezése egyes földrajzi nevekben éppen arra utal, hogy a brit lakosok jelenléte az etnikailag egyébként igen vegyes összetételű észak-angliai területen a korszakban egyedi, sajátos jellegzetessége lehetett bizonyos helyeknek, településeknek (CAMERON 1969: 42–3, REANEY 1960: 83–5).

Északnyugat-Anglia egyik megyéje ma a *Cumbria* nevet viseli. E név szintén az egykor itt élő britekkel hozható összefüggésbe: töve, a *Cumbra* népnév a walesi *Cymry* 'a walesiek' népnév származéka, amely eredetileg nemcsak a Walesben élőkre, hanem valamennyi brit kelta nyelvet beszélőre vonatkozott. A *Cumbria* ~ *Cumberland* ('a cumbriaiak, azaz a britek földje; DEPN. 136, FNESz. I, 297) névforma a 9. században a *Strathclyde* ('a Clyde folyó völgye'; CAMERON 1969: 51) nevű brit királyság (fővárosa *Dumbarton* < gael *Dun Breattann* 'a britek erődítménye'; MATTHEWS 1972: 136) központi területét jelölte: egyes részei, határvidék lévén, 1092-ig, amikor is II. (Rufus) Vilmos angol király (1087–1100) az egész területet végérvényesen Angliához csatolta, váltakozva angolszász, illetve brit fennhatóság alatt álltak. A modern *Cumbria* megye az egykori brit királyság délnyugati területét fedi le, a modern *Cumberland* névalak pedig a mai *Cumbria* északi részének elnevezése (CAMERON 1969: 50–1, MATTHEWS 1972: 93, 136, REANEY 1960: 100). A történeti *Dumnonia* névforma, a kései 4. és a kései 8. század között fennálló, a Brit-sziget délnyugati részén létesült brit királyság nevének latinizált alakja szintén egy egykori brit kelta törzs nevét őrzi (vö. *Dumnonii* törzsnév, amely talán a 'mély[ség]' szó származéka, s völgyben élő vagy bányászattal foglalkozó emberekre utalhatott; MATTHEWS 1972: 91). A későbbiekben a kelta őslakosok neve *Defnas* formában átvonódhatott a területet meghódító szászokra, e törzsnév származéka a mai *Devon* megyenév (MATTHEWS 1972: 91, 132, REANEY 1960: 100, DEPN. 143; FNESz. I, 369). Brit törzs egykori lakhelyét mutatja a mai *Cornwall* ('Cornwall walesi népe', vö. az óang. *Cornwealas* névforma, amely a kelta *Cornōvii* 'hegyfoki nép' és az óang. *Walh*, *Wealh* [lásd fent] népneveket őrzi; CAMERON 1969: 51, MATTHEWS 1972: 92, REANEY 1960: 100, DEPN. 122, FNESz. I, 294) megyenév is.

Az i. sz. első századokban az Ír-sziget területén öt királyság osztozott. Írország öt mai tartományának elnevezése közül négy az egykori királyságokat alkotó kelta törzsek nevére megy vissza: *Ulster* ('az *Ulaid* törzs ötöde'), *Munster* ('az *Mumu* törzs ötöde', 'Muma ötöde'), *Leinster* ('a *Laigin* törzs ötöde'), *Connaught* ('a *Connachta* törzs ötöde'); az első három név második névrésze az ír *tír* vagy az óé. *staðr* lehet, mindkettő 'föld', 'terület' jelentésben (az ötödik királyság, *Meath* 'középső királyság' a helyzetéről kapta a nevet; vö. MATTHEWS 1972: 142, FNESz. II, 165, *Munster* a.). Kelta törzsnévre mehet vissza a *Connemara* (a *Con mac ne Mara* népe, azaz 'a (tengeri) Con Mhac leszármazottjai') ír területnév is (MATTHEWS 1972: 142). Egy, az i. sz. 5. század végén az Ír-szigetről a mai Skócia területére költöző népcsoportra emlékeztet az *Argyll* (< *Airer Gaedel* 'a gaelek [tenger]partja') és a *Galloway* (< *Gall Gaidel* 'az idegen gaelek földje') területnév (MATTHEWS 1972: 143, 144).

Az egykori őslakosok emlékét őrzi a *Nagy-Britannia* országnév és a ma Franciaország részét képező *Bretagne* tartomány neve is. A délkeletről-keletről érkező angolszász invázió elől menekülve a brit lakosság egy része a sziget nyugati csücskébe, Cornwallba menekült: az 5. és a 6. század második felében innen, valamint Devonból és a déli partvidékről sokan közülük áthajóztak a La Manche csatornán, s Gallia nyugati csücskébe telepedtek meg, létrehozva *Bretagne*-t, azaz 'Kis-Britanniát' (vö. óang. *Breten* 'Britannia' < brit-lat. *Britannia* 'a britek földje'; DEPN. 66, *Britain* a., FNESz. I, 255, *Bretagne* a.); az anyaország pedig ellentételezéseként a *Nagy-Britannia* elnevezést kapta. Népnévi eredetre megy vissza a *Skócia* (< *Scoti* 'a skótok, írek'; FNESz. II, 479) és a *Wales* ('a kelták földje', vö. óang. *Walh*, *Wealh* népnév, lásd fent; MATTHEWS 1972: 92, FNESz. II, 782) országnév is.

3.2. Az angolszász törzsekre utaló területnevek

Az angolszászok által a Brit-szigeten adott első helynevek törzsnevekből származó területelnevezések voltak: a meghódított vidékek az ott hosszabb-rövidebb ideig megtelepedő (később esetleg aztán tovább terjeszkedő vagy elvándorló) népcsoportokról kapták (új) nevüket. Ezek közül a többnyire pusztán népnévi elnevezések közül több történeti királyság nevéként is élénk kerül, pl. *Sussex* ('a déli szászok'; DEPN. 453), *Wessex* ('a nyugati szászok'; DEPN. 507), *Essex* ('a keleti szászok'; DEPN. 169, FNESz. I, 432), *Middlesex* ('a keleti és a nyugati szászok között élő középső szászok', a terület később Essex része lett; DEPN. 324), *East Anglia* (az óang. *Ēast Engle* 'a keleti angolok' névalak latinizált formája; CAMERON 1969: 48), *Middle Angles* ('a középső angolok', a terület egy idő után Mercia részévé lett; CAMERON 1969: 48), *Mercia* (< óang. *Merce* 'a határon élő emberek': nyugatról a kelta származású walesiekkel, északról a Deira királyságbeliekkel voltak szomszédságban; CAMERON 1969: 48), *Northumbria* (< óang. *Norþhymbre* 'a Humber folyótól északra élő emberek'; DEPN. 344,

Northumberland a., vö. FNESz. II, 244, *Northumberland* a. is). KENNETH CAMERON (1969: 50) brit területnevekből származtatható törzsnevekre vezeti vissza a későbbi Northumbriát alkotó két korai angolszász királyság elnevezését: a *Deira* (a *Dere* törzsnévből, amely valószínűleg a kelta 'vizek' szó származéka: a királyság központja a Humber folyóba ömlő vízfolyások mentén volt; esetleg egy, 'a Derwent folyó népe' jelentésű törzsnévből: a Derwent a Humber egyik mellékfolyója) és a *Bernicia* (a *Bernice* törzsnévből, amely 'a hágók földjének népe' jelentésű és a Pennines hegység és környékének népét jelölhette) névformákat is. A fenti nevek egy része mai megyék, illetve kisebb közigazgatási egységek megnevezésében él tovább, bár megjegyzendő, hogy a névformák által jelölt földrajzi területek pontos kiterjedése a történelem során erősen megváltozott. CONSTANCE MARY MATTHEWS (1972: 96–7) hívja fel a figyelmet arra, hogy az angolszász királyságok idejének területfelosztása, még ha egyes megnevezések, illetve azok denotátumai meg is változtak azóta, ma is nagyban meghatározza a nem hivatalos országrész-elnevezéseket: vö. *The North Country* = az egykori *Northumbria*, *The West Country* = az egykori *Wessex*, *the Midlands* = az egykori *Mercia*, *the Home Counties* = az egykori *Essex*; az *East Anglia*, *Kent* és *Sussex* nevek pedig e formában használatosak továbbra is.

Az óang. *scīr* (> mai *shire* 'megye') kifejezés germán eredetű, eredeti jelentése 'gondozás, felügyelet', 'hivatalos megbíz(at)ás', 'adott embercsoport által lakott terület' lehetett (OED. 15: 281–2, ASE. 420–2): egy-egy ilyen *scīr* adminisztratív egységként funkcionált az angolszász királyságok területének egészén belül. Ezek az adminisztratív egységek a hódítások ütemének megfelelően eltérő intenzitással, a 8. és a 12. század között szerveződtek meg Anglia területén (legtöbbjük a 9. és 10. századból származik), s mivel az egyes embercsoportok által lakott területeknek a közigazgatási jellege domborodott egyre jobban ki, az angolszász *scīr*-ek nem tükrözik egészében a korabeli törzsi beosztást. Sugallják ezt a *scīr*-ek megnevezései is: ezeknek az adminisztratív egységeknek a neve származhatott területnevekből, pl. *Surrey* (< óang. *Sūþer-gē* 'déli vidék'; DEPN. 453, FNESz. II, 504), *Rutland* ('Röta földje'; DEPN. 397); települések neveiből, pl. *Yorkshire* ('az a grófság, amelynek York a székhelye'; DEPN. 545, FNESz. II, 788), *Wiltshire* ('az a grófság, amelynek Wilton a székhelye'; DEPN. 521), utóbbiak között olyan névformák is akadnak, amelyek a településnévi áttételen keresztül végső soron népcsoportnevet is tartalmaznak, pl. *Leicestershire* ('az a grófság, amelynek Leicester ['a *Ligore* (<'a Legra folyó partján lakók') nevű római városa'] a székhelye'; DEPN. 294, FNESz. II, 23), *Worcester* ('az a grófság, amelynek Worcester ['a *Wigoran* ~ *Weogoran* nevű kelta törzs⁵ római városa'] a székhelye'; DEPN. 534, FNESz. II, 786), ugyanakkor jó néhány (vélhe-

⁵ E törzs neve jelentkezik a *Wyre Forest* ('a *Wigoran* törzs erdeje', Wo, Sa; DEPN. 534) erdőnévben is.

tően korai keletkezésű) névalak a területen élő törzs, illetve népcsoport elnevezését tartotta fent. Ez utóbbi névformák egy része pusztán törzs-, illetve népnévből jött létre, pl. *Norfolk* ('az északi nép'; DEPN. 343, FNESz. II, 243) és *Suffolk* ('a déli nép'; DEPN. 452, FNESz. II, 501): a Kelet-Anglia északi és déli részén élő népcsoportokra utalva; *Dorset* (< óang. *Dornsæte* 'a Dorn [tkp. Dorchester] körüli telepések'; DEPN. 148), *Somerset* (< óang. *Sumortūn-sæte* 'Somerton körül lakók, Somertontól függőségben levő nép'; DEPN. 430, FNESz. II, 483).⁶ A megnevezések másik csoportja a törzs-, illetve népnéven túl földrajzi köznévi utótagot is tartalmaz: vö. az óang. *-hamm* 'bekerített terület', pl. *Buckingham* (*shire*) (vö. *Buckingham* 'Bucca családjának, utódainak egy folyókanyarban levő földbirtoka'; DEPN. 72, FNESz. I, 258) vagy az óang. *-hām* 'tanya, falu', pl. *Nottingham* (*shire*) (vö. *Nottingham* < óang. *Snotengaham* 'Snot háznépének falva'; DEPN. 345, FNESz. II, 245) (CAMERON 1969: 47–62, MATTHEWS 1972: 89–97, REANEY 1960: 99–100, STEWART 1975: 262–3).⁷ CONSTANCE MARY MATTHEWS számításai szerint Anglia 40 történelmi időkből alapított megyéje közül 22 központi városáról, 14 egykori lakosságának törzsi hovatarozásáról kapta elnevezését, 4 pedig lényegében területnevet visel (1972: 97).

3.3. Az angolszász népcsoportokra utaló legkorábbi településnevek

Az angolszász hódítók által adott legkorábbi településnév-típust képviselő helységnevek szintén kisebb-nagyobb népcsoportokat jelölő megnevezésekre vezethetők vissza. Az óang. *-ing* szuffixum személynévhez illesztve eredendően a megnevezett személy fiát azonosította, a többes számú *-ingas* végződés a személy leszármazottait, később „népét” (vérrokonainak, követőinek, hűbéreseinek csoportját) jelölte. Egyes vélemények szerint a kiemelkedő vezérek által összetartott embercsoportokból felépülő törzsi berendezkedés igen jellemző volt az angolszász hódítások korában, ez a társadalmi szerveződés előzte meg a királyságok létrehozását (CAMERON 1969: 64, MATTHEWS 1972: 36, REANEY 1960: 106–7).

Amikor egy-egy ilyen embercsoport hosszabb-rövidebb időre megtelepedett, településüket a népcsoport neve, illetve valamely azt tartalmazó összetett névforma jelölte. A népcsoport nevéből változtatás nélkül keletkezett településnevek mai alakja jellemzően *-ings* ~ *-ing* ~ *-in* végződést mutat, pl. *Hastings* (< óang. *Hæstingas* 'Hæsta népe': a jelentős önállóságot élvező, talán már a konti-

⁶ Az utóbbi két népnév egyébként egy helynévnek és az óang. *sæte* 'telepes, lakos' szónak az összetételéből származik, és a népcsoport eredeti lakhelyét mutatja meg. E népnévtípussal történelmi területegységek elnevezéseiben is találkozhatunk: *Magonsætan* ('a Maund kerület telepesei'), *Wreocensætan* ('a Wrekin hegy körüli telepések'; CAMERON 1969: 51).

⁷ Népnévet őriz a *Hurstingstone* ('az erdőben lakók köve': a feltűnő kő a népcsoport tanácskozóhelyét jelölhette; CAMERON 1969: 60, REANEY 1960: 101) és a *Westmorland* ('a *Westmōringas* törzs, azaz a yorkshire-i mocsárvidéktől nyugatra élő nép földje'; CAMERON 1969: 54, MATTHEWS 1972: 93, REANEY 1960: 100, DEPN. 508) történelmi megyenév, illetve a *Geingas* ('a kerület lakosai', Ess; REANEY 1960: 104) történelmi területnév is.

nensről is egységes népcsoportként érkező törzs nagy kiterjedésű területen élt Kelet-Sussexben és Kent délnyugati részén, melyet az „Anglo-Saxon Chronicle” egyenesen megyének értékel, Sx; MATTHEWS 1972: 36, REANEY 1960: 109–10, DEPN. 224, FNESz. I, 574), *Cannings* (< óang. *Caningas* ’Cana népe’, W; DEPN. 85), *Barlings* (’Bārla népe’, Li; DEPN. 26), *Filkins* (’Filica népe’, O; DEPN. 179), *Reading* (< óang. *Rēadingas* ’Rēad[a] népe’: az általuk elfoglalt földterület „Domesday Book”-ban feltüntetett nagysága alapján szintén jelentős törzs lehetett, Brk; MATTHEWS 1972: 36, DEPN. 382, FNESz. II, 404), *Spalding* (< óang. *Spaldingas* ’a *Spaldas* törzs tagjai, leszármazottai’, Li; DEPN. 432–3), *Barking* (’Berica népe’, Ess, Sf; DEPN. 26), *Godalming* (’Godhelm népe’, Sr; DEPN. 199), *Yeading* (’Geddi népe’, Mx; DEPN. 543), *Kiplin* (< óang. *Chipeling* ’Cypel népe’, YN; DEPN. 279).⁸ Az összetett névformákban a népcsoport neve többes genitivusban szerepel, s ehhez legjellegzetesebben az óang. *-hām* ’tanya, falu’ utótag járult, pl. *Birmingham* (< óang. *Beornmundingahām* ’Beornmund — vagy talán Beorma — embereinek falva’, Wa; DEPN. 45, FNESz. I, 217), *Gillingham* (’Gylla embereinek falva’, Do, K, Nf; DEPN. 196), *Hoveringham* (< óang. *Houeringeham* ’Hofera embereinek falva’ vagy ’a *Hoferingas* népcsoport falva’, Nt; DEPN. 253), *Effingham* (’Effa embereinek falva’, Sr; DEPN. 161), *Leasingham* (’Lēofsige embereinek falva’, Li; DEPN. 292); az *-ing-* névelem sajátos módon el is tűnhetett a névformából az idők során, pl. *Atcham* (< óang. *Atingeham* ’Ætti vagy Ēata embereinek falva’, Sa; DEPN. 18), *Goodmanham* (< óang. *Godmundingaham* ’Gōdmund embereinek falva’, YE; DEPN. 200), *Langham* (’Lāwa embereinek falva’, Ess; DEPN. 287), *Longham* (’Lāwa embereinek falva’, Nf; DEPN. 303), kis idő múltán pedig a *tūn* ’település, város’ névrész használata lett gyakorivá, pl. *Spaldington* (< óang. *Spellinton* ’a *Spaldingas* népcsoport települése’, YE; DEPN. 432–3, 482), *Knedlington* (’Cnytel embereinek települése’, YE; DEPN. 281), *Lidlington* (’Lȳtel embereinek települése’, Bd; DEPN. 297).⁹ A többes genitivusi népcsoportnévhez ritkábban, s nem is

⁸ A hasonló végű településnevek egy másik, a fenti névtípusnál némiképp későbbi keletkezésű, s az óangol korszak egésze alatt népszerű csoportját alkotó névformákban jelentkező népcsoportmegnevezések esetében a szuffixum nem személynévhez, hanem valamely természeti objektumot jelölő elemhez kapcsolódik, pl. *Avening* (< óang. *Æfeningas* ’az Avon folyó menti lakosok’, Gl; DEPN. 19), *Epping* (< óang. *Yppingas* ’a felföld lakosai’, Ess; DEPN. 167), *Nazeing* (’a hegynyúlványon élő lakosok’, Ess; DEPN. 337), *Dorking* (’a *Dork [a mai Mole] folyó menti lakosok’, Sr; DEPN. 148), *Horning* (< óang. *Horningas* ’a [folyó]kanyarban élő nép’, Nf; DEPN. 251). REANEY ezenfelül azonosít egy korai, ám leginkább ’folyó’, ’hely’ jelentésű *-ing* helynévi szuffixumot is, pl. *Clavering* (’lóhere mező’, ’lóherés hely’, Ess; DEPN. 109), (*Power* és *Temple*) *Guiting* (’sebes folyó’, Gl; DEPN. 207), amely időnként talán személynévekhez is kapcsolódhatott, pl. *Hawkinge* (< óang. *Hafocing[as]* ’héja erdő’, ’héjás hely’ vagy ’Hafoc helye’, ’Hafoc népe’, K; DEPN. 226) (REANEY 1960: 111–2).

⁹ A természeti objektumra utaló elemből keletkezett népcsoportneveket tartalmazó *-ingham* végű településnevek ezúttal is későbbi keletkezésűek lehetnek, mint a tárgyalt alaptípus, pl. *Uppingham*

mindig település jelölésére, egyéb földrajzi köznévi utótagok is kapcsolódhattak, pl. *Bassingfield* ('Bas[s]a embereinek mezeje', vö. óang. *feld* 'mező, síkság', Nt; DEPN. 30, 177), *Manningford* ('Mann[a] embereinek gázlója', vö. óang. *ford* 'gázló', W; DEPN. 313, 184), *Hastingleigh* ('a *Hæstingas* törzsbeliek erdeje, tisztása', vö. óang. *lēah* 'erdő, tisztás', K; DEPN. 224, 292), *Bobbingworth* ('Bubba embereinek falva', vö. óang. *worþ* 'tanya', Ess; DEPN. 50, 535–6).

A személynévi eredetű népcsoport-megnevezésekre visszamenő helynévtípus elterjedése az angolszász megtelepedés legkorábbi korszakával hozható összefüggésbe, mutatja ezt az is, hogy a többnyire még ma is jelentős helyeket jelölő névformákban fellelhető személynévek jó része korai, a hódítók által a kontinensről áthozott név, amelyek divatja a társadalom felső rétegeiben néhány generáció alatt lecsengett (e személynévek többsége az óangol írásbeliségbe már nem került be; REANEY 1960: 107–8).

A névtípusba tartozó helynévformák keletkezésének belső időrendjét és a névalakok földrajzi megoszlását PERCY HIDE REANEY mutatja be a legrészletesebben (1960: 106–16). Az *-ingas* végű helynevek gyakorinak mondhatók a keleti partvidéken Yorkshire-től Sussexig, különösen nagy számban fordulnak elő a legkorábban (már a 6. század elejére) meghódított Kent, Essex és Sussex területén, kisebb mennyiségben jelentkeznek Norfolkban és Suffolkban, elszórta vannak jelen Közép-Anglia keleti részében, és feltűnően ritkán bukkannak fel az egykori Wessex területén (a jütök által birtokba vett Hampshire-ben például alig találkozunk velük). A névtípus földrajzi megoszlása tehát jól tükrözi a szászok legkorábbi településhelyeit.

Az *-ingahām* végű településnevekről REANEY úgy nyilatkozik, hogy ezek szász területen minden bizonnyal a legkorábbi falvak leánytelepüléseit jelölték, pl. *Wokingham* ('Wocc[a] embereinek falva', Brk; DEPN. 529) falu *Woking* ('Wocc[a] népe', Sr; DEPN. 529) helység leánytelepülése lehetett. A kérdéses helynévformák ugyanolyan típusú személynéveket tartalmaznak, mint az *-ingas* végű településnevek, bár néhány generációval később jöhettek létre. Az *-ingahām* végű helységnevek délkeleten kevésbé gyakoriak, mint az *-ingas* végűek, Lincolnshire-ben viszont számuk meghaladja az utóbbiakét. A középső megyékben elszórta, az egykori Wessexben pedig ritkán fordulnak elő. Mindez azt mutatja, hogy a névtípus inkább az angol, mint a szász területeken volt jellemző, s az adatok tanúsága szerint a 8. század után már nem volt népszerű névadási forma. Az *-ingatūn* végződésű településnevek pedig még az *-ingahām* végűekhez képest is később keletkezettek, pl. *Ovington* ('Ofa embereinek települése', Nb; DEPN. 354) falu *Ovingham* ('Ofa embereinek falva', Nb; DEPN. 354) helység leánytelepülése volt.¹⁰

(< óang. *Yppingeham* 'a hegyen lakók falva', Ru; DEPN. 487), *Hameringham* ('a dombnál lakók falva', Li; DEPN. 214), *Woldingham* ('az erdőlakók falva', Sr; DEPN. 529).

¹⁰ REANEY kimutatja azonban azt is, hogy az óangolban az *-ing-* szótag kötőelemként is funkcionálhatott, ilyen minőségében természetesen nem képezhetett népcsoportnevet, pl. *Tiddington*

Összességében tehát elmondható, hogy az *-ingas* végű településnevek keletkezése néhány generációval megelőzhetette az összetett névalakok létrejöttét. Az egytagú és az összetett névtípus jellegzetes kronológiai és földrajzi megoszlása fontos történeti következtetések levonására nyújt lehetőséget: az egytagú névformák délkeleten és keleten jelentkeztek a legkorábban (az 5. század második és a 6. század első felében) és a legnagyobb számban; az összetett névalakok pedig jellemzően később (a 6. század második felétől a 8. század első feléig), kisebb mennyiségben, s elsősorban a jelentős folyók, illetve a római utak mentén a nyugati és az északi területeken jelentek meg, képet adva a hódítások időrendjéről, irányvonaláról (CAMERON 1969: 63–72, MATTHEWS 1972: 35–8, REANEY 1960: 100–1, 106–16, STEWART 1975: 263–5).

3.4. Az angolszász népcsoportokra utaló településnevek egyéb típusai

A szigeten már megtelepült angolszászok egyes csoportjai a későbbiek során elvándorolhattak eredeti lakóhelyükről. Ilyen belső migrációk emlékét őrzi az a névtípus, amely egy nép(csoport)névi előtag és egy (többnyire településformát jelölő) földrajzi köznévi utótag összetételéből jött létre. Így pl. a (*Great és Little Saxham* (< óang. *Seax-hām* 'a szászok falva', Sf; DEPN. 405–6), *Saxton* (< óang. *Seax-tūn* 'a szászok települése', Ca, YW; DEPN. 406) és *Saxondale* (< óang. *Seaxna denu* vagy *dæl* 'a szászok völgye', Nt; DEPN. 406) névformák minden bizonnyal angol területre átvándorolt szászok településeit jelzik; az *Exton* ('a keleti szászok települése', vö. óang. *æt East Seaxnātune*, Ha; DEPN. 171) név jüt vidéken letelepedett szászokra utal; az *Englebourne* (< óang. *Engleborne* 'az angolok patakja', D; DEPN. 167) és *Englefield* (< óang. *Engla feld* 'az angolok mezeje', Brk; DEPN. 167) névalakok szász területen létrehozott, angolok lakta helységekre mutatnak; az *Engleton* (< óang. *Engleton* 'az angolok települése', St; DEPN. 167) névforma pedig Mercia-ba költözött kelet-angliaiakról tájékoztat. *Markfield* (< óang. *Mercna feld* 'a merciaiak mezeje', Le; DEPN. 315), *Markingfield* (< óang. *Mercna feld* 'a merciaiak mezeje', YW; DEPN. 315) és *Markington* (< óang. *Mercna tūn* 'a merciaiak települése' vagy 'markingfieldi emberek települése', YW; DEPN. 315) lakosai Mercia-ból, *Canterton* (< óang. *Cantwaratūn* 'a kentiek települése', Ha; DEPN. 85) és *Conderton* (< óang. *Cantwaretūn* 'a kentiek települése', Wo; DEPN. 120) alapítói Kentből vándorolhattak el.¹¹

('Tida települése', Wa; DEPN. 473). A modern *-ington* végződés néhány esetben analógia eredménye: ilyenkor az *-ing-* elem a genitivus hangsúlytalan formájának újraértelmezésével került a névformába, pl. *Bullington* (< óang. *Bulandun* '*Bula dombja', Ha; DEPN. 73), *Donnington* (< óang. *Dunketone* 'Dunnuca települése', Sx; DEPN. 148), *Garrington* (< óang. *Garwynnetun* 'Gärwynn települése', K; DEPN. 192).

¹¹ Az óang. *Cantware* 'Kent népe' népcsoportnév kenti település nevében is jelentkezik: *Canterbury* (< óang. *Cantwaraburg* 'Kent népének vár[os]a', K; DEPN. 85, FNEsz. I, 277).

Jelentkeznek a helységnevekben néhány kisebb jelentőségű törzs, népcsoport neve is. Előkerülnek az invázióban az angolszászokon kívül részt vevő népek megnevezései, pl. svábokra utal a két *Swaffham* (< óang. *Swāf-hām* vagy *Swāf-hām* 'a svábok falva', Ca, Nf; DEPN. 455) névforma, mindkét település angolok által benépesített területen fekszik; a jütök emlékét őrzi az *Ytene* ('a jütöké', a mai New Forest, Ha, W; CAMERON 1969: 47, REANEY 1960: 99) történeti terület- és erdőnév. Az elsődleges megtelepedéssel lehetnek kapcsolatosak a következő, egy névrészből álló népnévi helységnevek, pl. *Northill* és *Southill* ('az északi és a déli *Gifl*', a *Gifl* 'az Ivel folyó menti lakosok' törzsnévből, Bd; DEPN. 267–8, *Ivel* a.), *Oundle* ('az *Undala* ~ *Undola*', az *Undala* ~ *Undola* 'egységes, elválhatatlan' törzsnévből, Np; DEPN. 353), *Jarrow* ('a *Gyrwe*', a *Gyrwe* 'a mocsár lakosai' törzsnévből, Du; DEPN. 268), *Hitchin* (a *Hicce* törzsnév dativusából, vö. *Hicce* 'a mai Hiz folyó menti lakosok' törzsnév, Hrt; DEPN. 242), *Ripon* (a *Hrype* törzsnév többes dativusából, YW; DEPN. 388); illetve az alábbi összetett névformák, pl. *Ribston* ('a *Hrype* törzsbeliek köve': a kő a törzs lakóhelyének határát vagy a törzsi találkozóhelyet jelölhette, YW; DEPN. 386), *Ripley* ('a *Hrype* törzsbeliek erdeje', YW; DEPN. 388), *Whichford* ('a *Hwicce* törzsbeliek gázlója': egy, eredetileg a Severn folyó völgyében megtelepedett törzsről, Wa; DEPN. 512–3), *Wychwood (Forest)* ('a *Hwicce* törzsbeliek erdeje', O; DEPN. 540).¹² Néhány helységnevé létrejötte a kisebb törzsek, népcsoportok belső vándorlásával állhat összefüggésben, pl. *Phepson* ('a *Fepsæt* embereknek, a *Feppingas* törzs tagjainak a települése': a közé pangolok egyik törzsének, a *Feppingas* törzsnek a tagjai délnyugat Mercia-ba költöztek, Wo; DEPN. 365), *Repton* ('a *Hrype* törzsbeliek hegye': a népcsoport Yorkshire középső részéről vándorolt kissé délre, Db; DEPN. 385), *Wichnor* ('a *Hwicce* törzsbeliek lejtője, partja': a törzs eredendően a Severn folyó mellett élt, St; DEPN. 516), *Whiston* ('a *Hwicce* törzsbeliek települése', Np; DEPN. 513), *Lindisfarne* ('a *Lindesfaran* nép szigete': a népcsoport a Lindsey királyság területéről érkezett, Nb; DEPN. 298–9), *Uxbridge* ('a *Wixan* törzsbeliek hídjá': a törzs Közép-Anglia keleti részéből vándorolt délre, Mx; DEPN. 488), *Uxendon* ('a *Wixan* törzsbeliek hegye', Mx; DEPN. 488), *Waxlow* ('a *Wixan* törzsbeliek irtványa', Mx; CAMERON 1969: 72–4, MATTHEWS 1972: 38, REANEY 1960: 100–6).

3.5. A skandináv népcsoportokra utaló helynevek

A skandináv hódítók a 9. század végére fennhatóságuk alá vonták a Brit-sziget délkeleti, középső és északi területeit, majd a 10. század első felében a mai Ang-

¹² Néhány esetben a településnév áttételesen, köznévi megjelöléssel azonosít egy-egy népcsoportot, pl. *Burmarsh* ('a vár népének mocsara', Canterbury várára vonatkoztatva, K; DEPN. 76), *Clewer* ('a hegyoldalban lakók', Brk, So; DEPN. 111), *Felderland* ('a síkság lakóinak földje', K; REANEY 1960: 106), *Waldershare* ('az erdő lakóinak földdarabja', K; DEPN. 492) (REANEY 1960: 104–6).

lia északnyugati vidékére is kiterjesztették uralmukat. Az óészaki eredetű helynevek nagy többsége ennek megfelelően a mai Yorkshire, Lincolnshire, Norfolk és Suffolk megyékben fellelhető objektumokat jelöl, arra mutatva, hogy e területen volt a hódítások kezdetétől fogva a legsűrűbb a skandináv népesség; dél felé egyre kevesebb ilyen névvel találkozunk, így vélhetően itt a letelepedett hódítók száma is kevesebb volt. A Brit-szigeten a legkorábbi skandináv betelepülők nagy része dán volt, de kisebb számban norvégok, frízek és Feröer-szigetiek is beköltöztek a Danelaw (lásd fent) területére; Skócia, Wales, Írország partvidékére, Man szigetére, az Orkney-szigetekre és a Hebridákra vegyesen érkeztek dánok és norvégok, utóbbiak egy csoportját az ír királyok kiűzték az Ír-szigetről, ők Északnyugat-Angliába (Cheshire, Lancashire, Westmorland, Cumberland területére) költöztek át, ahonnan egészen York városáig rajzottak ki (CAMERON 1969: 75–86, MATTHEWS 1972: 77–88, REANEY 1960: 162–91).

E népcsoportok emlékét számos, a 9. század vége és a 11. század között keletkezett összetett településnév őrzi. A nevek jó részének utótagja skandináv eredetű, különösen gyakori az ósk. *þorp* 'másodlagos település, az anyatelepüléstől távolabb eső tanya, majorság' (DEPN. 468–9), illetve a ósk. *by* 'tanya, falu' (DEPN. 79) névrész, pl. *Danthorpe* ('a dánok majorja', YE; DEPN. 139), *Danby* ('a dánok falva', YN; DEPN. 139), *Denaby* ('a dánok falva', YW; DEPN. 141), *Denby* ('a dánok falva', Db, YW; DEPN. 141):¹³ e települések esetében a dán betelepülők kisebbségben lehettek a környező egyéb skandináv népcsoportokkal szemben; *Normanby* (< ósk. *Norðmannabýr* 'a norvégok falva', Li, YN; DEPN. 343), *Irby* (< ósk. *Írabýr* 'az írek/Ír-szigetről érkezett norvégok falva', Chs, Li, YN; DEPN. 266), *Ireby* (< ósk. *Írabýr* 'az írek/Ír-szigetről érkezett norvégok falva', Cu, La; DEPN. 266): e falvakat dán telepések területén norvég vikingek alapíthatták;¹⁴ *Friesthorpe* ('a frízek majorja', Li; DEPN. 188), (*East* és *West*) *Firsby* ('a frízek falva, Li; DEPN. 180), *Frisby* (*by Galby* és *on the Wreak*) ('a frízek falva', Le; DEPN. 188), *Ferrensby* ('a Feröer-szigetiek falva', YW; DEPN. 178): ezek a skandináv hódítókhoz csatlakozott kisebb népcsoportok által létrehozott helységek szintén dán területen felelhetnek. A skandináv népcsoportok településére utaló helységnevek egy másik része az óangol eredetű *tūn* 'település, város' (DEPN. 482) utótaggal bír, amely angol nyelvű szomszédos lakosságra mutat, pl. *Normanton* ('a norvégok települése', Db, Le, Li, Nt, Ru,

¹³ REANEY a korai névadatok lejegyzése alapján kimutatja, hogy a *Denaby* és a *Denby* névformák — a tisztán óészaki eredetű *Danby* alakkal ellentétben — meglepő módon az óang. *Dene* 'dán' szó többes genitívusát tartalmazzák, azaz egy óangol és egy óészaki eredetű névrészből épülnek fel (1960: 189).

¹⁴ Az északkeleti területen (YN, Li) található településeket a dánokkal együtt a Brit-szigetre érkező norvégok, az északnyugati megyékben (Cu, La) lévő falvakat az Ír-szigetről átköltöző norvégok alapíthatták (REANEY 1960: 189–90).

YW; DEPN. 343), *Frieston* ('a frízek települése', Li; DEPN. 188), *Friston* ('a frízek települése', Sf; DEPN. 188), (*Kirk és Little*) *Ireton* ('az írek/Ír-szigetről érkezett norvégok települése', Db; DEPN. 266). Az *Ingleby* (< ósk. *Englabȳr* 'az angolok falva', Db, Li, YN; DEPN. 264) névforma áttételesen, nyelvi eredetén, illetve jelentésén keresztül sugallja, hogy ez a korszakban angolok által lakott helység minden bizonnyal dán telepések területén helyezkedett el.

Számolhatunk skandináv hatással némely korábban keletkezett, óangol eredetű, népcsoportra utaló településnév formája tekintetében is, pl. *Goodmanham* (< óang. *Godmundingaham* 'Gödmund embereinek falva', YE; DEPN. 200): a helységnévben fellelhető óangol személynév formáját az ósk. *Guðmundr* névforma befolyásolhatta (CAMERON 1969: 75–86, MATTHEWS 1972: 77–88, REANEY 1960: 162–91). MATTHEWS skandináv névadási szokásra vezeti vissza egyes népnévi eredetű ország- és területnevek angol formájának *-land* 'föld' névrészszel való kiegészülését is, pl. *Ierne* ~ *Eire* > *Ireland* 'Írország', *Scotia* > *Scotland* 'Skócia', *Northumbria* > *Northumberland*, *Westmoorings* > *Westmorland*, *Cumbria* > *Cumberland* (vö. az *England* 'Anglia' névformát is; MATTHEWS 1970: 87–8).

3.6. A törzsekre, népcsoportokra utaló helyneveket ért normann hatás

A normann hódítás, mint erre fent már utaltunk, a korábbi angolszász földbirtokosoknak a politikai és gazdasági életből való kiszorításával új, kis létszámú normann nemesi réteg uralmát hozta, ugyanakkor nem járt tömeges betelepéssel. Az ekkor részben francia fennhatóság alatt lévő Flandria területéről kisebb számban érkezhettek ez idő tájt flamandok az országba, pl. *Flimby* ('a flaman-dok falva', Cu; DEPN. 182). Néhány korábbi, főként óangol eredetű, népcsoportra utaló településnév formáját viszont akár jelentősebb mértékben is befolyásolhatta a francia nyelvű normannok kiejtési és írásgyakorlata, pl. a *Jarrow* ('a *Gyrwe*', Du; DEPN. 268) névalak *J*-vel kezdődő írásmódja; a *Dengie* (< óang. *Deninga-īeg* 'Dene embereinek szigete', Ess; DEPN. 141) és a *Danbury* (< óang. *Danengeberia* 'Dene embereinek erődítménye', Ess; DEPN. 138–9) névformákban a nazális eltűnése; a *Mongeham* (< óang. *Mundelingeham* 'Mundel embereinek falva', K; DEPN. 329) és a *Mongewell* (< óang. (*æt*) *Mundingwillæ* 'a Mundingas törzsbeli forrása', O; DEPN. 329) névalakokban megfigyelhető *-inge-* > *-ege-* változás. A normann hatás némely esetben érdekes kettősségeket eredményezett, pl. a *Nottingham* (< óang. *Snotengaham* 'Snot háznépének falva', Nt; DEPN. 345, FNESz. II, 245) névformában francia hatásra a szókezdő *S*-mássalhangzó előtt elmaradt, ugyanakkor Nottingham leánytelepülésének, *Sneinton*-nak a nevében (< óang. *Snotinga-tūn* 'Snot embereinek falva', Nt; DEPN. 428) szintén francia hatásra a dentális hang esett ki a két magánhangzó közül; különböző településnevekben ugyanazon népcsoport neve angolos és franciás kiejtés szerint is fennmaradhatott, pl. *Witchingham* (Nf) és *Whissendine* (Ru),

Whissonsett (Nf): 'a *Wicingas* törzsbéliek falva', illetve 'völgye' és 'tanyája, akolja' (DEPN. 527, 513), illetve *Matching* (Ess) és *Messing* (Ess): mindkét névalak az óang. *Mæccingas* 'Mæcca népe' forma származéka (DEPN. 318, 323) (CAMERON 1969: 87–94, MATTHEWS 1972: 98–107, REANEY 1960: 192–202).

4. Összegzés

A Brit-szigetek változatos denotátumfajtaikat jelölő törzs- és népnévi helynevei, mint fent láttuk, nyelvi és történeti következtetések levonására egyaránt lehetőséget nyújtanak. A nyelv tekintetében, szemantikai vonatkozásokkal is megerősítve, szépen kirajzolódnak a szigetcsoporton ma használatos helynevek bizonyos eredetbeli rétegei. Ezenfelül képet kaphatunk a névszerkezet változásáról is: míg a legkorábbi helynevek között egyrészes formák is jelentkeznek, addig a későbbiekben a két névrészből álló, összetett alakok válnak jellemzővé. A törzs- és népnévi helynevek első lejegyzései jellemzően a 8. és a 13. század között keletkezett dokumentumokban bukkannak fel, különösen sok névforma első megjelenése adatható a „Domesday Book”-ból (1086). A történelem viszonylatában a típust képviselő helynevek által jelölt objektumok elhelyezkedése alapján következtethetünk a területet ért különféle hódítások irányára, ütemére, a letelepedő népcsoportok belső migrációjának egyes mozzanataira. A Brit-szigetek törzs- és népnévi helynevei által felidézett nyelvi és történelmi háttérismert tehát több szempontból is igen gazdagnak és jellegzetesnek mondható.

Irodalom

- ASE. = *The Blackwell Encyclopaedia of Anglo-Saxon England*. Szerk. LAPIDGE, MICHAEL–BLAIR, JOHN–KEYNES, SIMON–SCRAGG, DONALD. Blackwell, 2004.
- BEDE, *Ecclesiastical History of the English Nation. Book I–V. Excerpts*.
= <http://www.fordham.edu/halsall/basis/bede-book1.html–bede-book5.html> (2010. 05.18.)
- CAMERON, KENNETH (1969), *English Place-Names*. London. Új kiadása: London, 1996.
- CHEL. = *A Companion to The History of the English Language*. Szerk. MOMMA, HARUKO–MATTO, MICHAEL. Wiley–Blackwell, 2008.
- DEPN. = EKWALL, EILERT, *The Concise Oxford Dictionary of English Place-names*. Negyedik kiadás. Oxford, 1960.
- Domesday Book = <http://www.nationalarchives.gov.uk/documentsonline/domesday.asp> (2010. 05. 18.)
- FNESz. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II*. Negyedik, bővített és javított kiadás. Bp., 1988.
- MATTHEWS, CONSTANCE MARY (1972), *Place-Names of the English-Speaking World*. Worcester and London.

- MCDOWALL, DAVID (1996), *An Illustrated History of Britain*. Longman. Harlow.
OED. = *Oxford English Dictionary 1–20*. Szerk. SIMPSON, JOHN–WEINER, EDMUND.
Második kiadás. Oxford, 1989.
- REANEY, PERCY HIDE (1960), *The Origin of English Place-Names*. London.
- STEWART, GEORGE RIPPEY (1975), *Names on the Globe*. New York.
- SZÁNTÓ GYÖRGY TIBOR (1986), *Anglia története*. Kozmosz Könyvek. Bp.
- The Anglo-Saxon Chronicle = <http://www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/texts/asc/index.html> (2010. 05. 18.)
- The Tribal Hidage = <http://www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/texts/hidage.html> (2010. 05. 18.)